

НОВА И НАЙ-НОВА ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ MODERN AND CONTEMPORARY BULGARIAN HISTORY

Петко Ст. Петков / Petko St. Petkov

КОГА СВЪРШВА НОВАТА И ЗАПОЧВА НАЙ-НОВАТА ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ

When the Modern Bulgarian History ends and When the Contemporary one Begins

Summary: *The article deals with a new concept of the periodization of the modern Bulgarian history: the end of the Bulgarian transition to the new time (the so-called Revival) and the beginning of the state modern history of Bulgaria are not the treaties of 1878 (neither the Treaty of San Stefano, nor the Treaty of Berlin), but the Constituent Assembly (February-April 1879) and the election and the inauguration of the first Bulgarian prince Alexander I after taking an oath before the First Grand National Assembly on June 26, 1879. The article defends the thesis that the upper limit of the modern Bulgarian history should be assigned to the end of the wars for national unification 1918/1919, not to the year 1944.*

Key words: *Modern and contemporary Bulgarian history, periodization*

През последните три десетилетия на XX век беше възприета периодизация на новата българска история, която най-общо следва схемата: начало на прехода към Новото време – първите години на XVIII век¹ (макар че и до днес някои, и то не само литературни историци, продължават да периодизират по мариндриновски от Паисий, т.е. от средата на XVIII в.²); край на прехода, който почти всички романтично обозначават като Българско възраждане³, и начало на следосвобожденската нова история – 1878 г. за българските земи, получили самостоятелност по договорите от 1878 г.; важна междинна, но не крайна хронологическа граница на новата история – краят на войните за национално обединение (1912–1918 г.)⁴; последен период от новата история на България – 1919–1944 г.⁵ Естествено, не всички историци и не без уговорки и отклонения

се придържат към тази периодизация. Но на нея са подчинени основните и частните изследвания, научнопопулярната и учебникарската историческа литература и до, и след “Голямата промяна” на 10 ноември 1989 г. Малкото изключения, освен че потвърждават правилото, визират като различна горна граница годината, в която започва Втората световна война, макар за България и българското общество 1939 г. да няма етапно вътрешнопериодизационно значение, както 1856 или 1912 например⁶.

Преди повече от десет години аргументирах разбирането си, че тъй както началото на Българския преход към новото време (т.нар. Възраждане) започва с преобладаващо български усилия към всеотдайни обществени промени, така и следващият период в отечествената ни история трябва да начева съобразно с българската активност, а не с чуждата спрямо българите. Затова **краят на т. нар. Възраждане и началото на държавната нова история на България не са договорите от 1878 г. (нито Санстефанският, нито Берлинският), а Учредителното събрание (февруари – април 1879 г.) и изборът и встъпването в длъжност на първия княз на България Александър I след полагагането на клетва пред Първото Велико народно събрание на 26 юни 1879 г.**⁷

В първите години на новото столетие, на конференция в Софийския университет през 2004 г., се опитах да аргументирам тезата, че новата история на България не продължава до 1944 г., когато започвала най-новата, а завършва с войните за национално обединение и резултатите от тях, т.е. най-новата българска история започва от 1919 г. насетне⁸.

Като съзнавам, че всяка периодизация е условна и това е принципно дискуссионен въпрос, считам обаче, че обсъждането му е важно и в никакъв случай не е „дреболия“⁹.

Относно периодизацията на новата българска история след възстановяването на държавата в съвременните учебници по история на България се наблюдават и сходства, и различия. Така например във всички издания, публикувани през последните години, се отчита преломното значение на войните за национално обединение 1912–1918 г. и тези драматични събития са посочени като важна вътрешна периодизационна граница. Но нито един автор или колектив не е оспорил основанията, поради които 1944 г. се приема за горна граница на новата история на България. И в учебниците от 1996 г. (преиздадени през следващите години), и в последните от 2001–2002 г. за горна граница на новата история на България и за начало на най-новата се сочи годината 1944 (при това, в повечето учебници горната граница на новата история и началото на съвременната категорично се свързва с датата 9 септември 1944 г.¹⁰), макар не навсякъде да е обяснено какви са научните аргументи и основания именно тази дата да бъде толкова ярка разделителна граница между две епохи в българската история¹¹.

В два от разглежданите учебници – на издателство “Просвета” и на издателство “Анубис” от 1996 г., новата история на България след 1878 г. и най-

новата – от 1944 до края на XX век – са обединени в един раздел “България в ново и най-ново време”, което най-малкото оставя без отговор въпроса “Българското възраждане част от новата или от средновековната българска история е, след като не е включено в раздела за новата българска история?”¹² Подобно обединяване на периода от Освобождението до наши дни откриваме и в най-новите учебници, в някои от които този времеви отрязък е обозначен като “съвременна история на България”¹³ или като “модерното време на българите”¹⁴. Някои авторски колективи все пак са отделили периода след 1944 г. в самостоятелен раздел “Съвременна българска история”¹⁵, което е и по-коректно към историческата истина, и по-близо до съвременното състояние на българската историческа наука.

Според мен горната граница на новата българска история трябва да се свърже с края на войните за национално обединение 1918/1919 г., а като основни аргументи в подкрепа на тази теза могат да се посочат: крахът на усилията за постигане на национално обединение и за осъществяване на възрожденския обществен идеал след края на трите войни с тази цел 1912–1918 г.¹⁶; продължителната икономическа и политическа следвоенна криза, която променя съществено както политическата система, така и трайни нагласи и настроения в българското общество; появата на нови политически сили с крайно радикални леви и десни идеологии след 1919 г.; смяната на държавния глава с изключително различна персона (при това за първи път не според действащата конституция от 1879 г.); новите идеи и експерименти както в икономиката – например в управлението на стопанството (все по-активната намеса на държавата), така и в развитието на политическите идеи (появата на авторитарни и тоталитарни идеи и организации) и др.

Съществуват аргументи, позволяващи да се оспорва научната обосновааност на сега възприетата (впрочем също наложена) горна граница на новата българска история – 1944 г. Ако се приложи не партийно-политически мотивиран, а научен критерий, и най-вече ако се освободим от идеологически и други предубеждения, ще видим, че през 1944 г. не се случват исторически факти и не започват исторически процеси, които да дават сериозни основания именно тази година да бъде обявена за начало на нова епоха в българската история. Много от “новите” исторически явления след 1944 г. се появяват още в периода между двете световни войни – държавната намеса в икономиката, кооперирането в селското стопанство, масовата идеологизация и създаването на казионни организации и много други¹⁷. Безспорен факт е, че 1944 година е вътрешна периодизационна граница в българската история, но началото на най-новата история на България трябва да се отнесе доста по-рано от датата на поредната външна окупация на България от чужди войски и последвалата я радикална вътрешнополитическа промяна (впрочем външна военна окупация и свързаните с нея ограничения на националния суверенитет България е принудена да

преживее и след Първата световна война по силата на тайните текстове на Солунското примирие 1918 г.¹⁸). Ако критериите за периодизиране са по-сериозни и визират например смяната на политическата система, то именно след 1918–1919 г. и особено след 1934 г. политическата система започва качествено да се различава от довоенната и дори от тази по време на войните 1912–1918 г. Същият извод се налага при прилагането на един наглед частен критерий – смяната на поколенията политици и управници – новото поколение идва именно след края на Първата световна война и в личността на монарха, и в повечето партии и нови политически формирования.

Има и още нещо, което винаги ме е карало да мисля, че след 1919 г. България и българското общество вече не са същите, че започва съществена и дълбока промяна. Това е огромният духовен срив, последвал крушението на националните идеали и пропиляването на колосалните усилия на народа и войската за постигането им с цената на големи и трудно прежалими жертви. Ако погледнем от тази конкретна гледна точка – какви перспективи за бъдещо развитие формулира самото българско общество (а не другите за него), – ще видим, че през 1919 г. покрусата и неверието в скорошно подобрене са много по-големи и всеобхватни, отколкото през 1944 г. Докато промяната през 1944 г. се приема от непреобладаваща част на българското общество с надеждата, че икономическият живот и политическата система се променят за добро, то последствията от крушенията във войните през 1918–1919 и през следващите години се възприемат от значителна част на българското общество като начало на нов, съществено различен и очаквано тежък период.

БЕЛЕЖКИ

¹ Паскалева, В. Предпоставки и наченки на Ранното българско възраждане. – Исторически преглед, 1978, кн. 2, 83–98; Генчев, Н. Българско възраждане. III изд. София, 1988, с. 7.

² Грънчаров, Ст. Балканският свят. София, 2001, с. 533–540.

³ За приложимостта на понятието Българско възраждане и други терминологични и принципни уточнения в: Петков, П. Ст. За горната хронологическа граница и за понятието “Българско възраждане”. – История, 2001, № 2-3, с. 55–67; Фило-фобският комплекс или за главното и второстепенното в българската външнополитическа ориентация през XIX век. – Участие, 1996, № 3-4, с. 7–9; За “демократизма” на българите. – Епохи, 1999, кн. 1-2, с. 85–104; Отново по въпроса за партиите в България след Освобождението. – В: Другият в историята. Сборник материали от научна конференция 7-9 май 1992. (Под ред. на проф. П. Ангелов и проф. М. Лалков). Кюстендил, 1996, с. 82–98; За ползата от историята днес. – Наука, год. XI, 2001, № 6, с. 51–54.

⁴ История на България. БАН. Т. 8. България 1903–1918. Културно развитие 1878–1918. София, 1999.

⁵ Стателова, Е., Ст. Грънчаров. История на нова България 1878–1944. София, 1999.

⁶ Даскалов, Р. Българското общество 1878–1939. Т. 1. Държава. Политика. Икономика. София, 2005; Т. 2. Население. Общество. Култура. София, 2005. Авторът не е сметнал за нужно да обясни нито долната (макар за нея вече да има дискусия в научната литература), а още по-малко горната граница на историята си. Може би, защото според него „модерната българска държава... възниква като конструкция на европейските Велики сили, наложили своите интереси на Берлинския конгрес”. Верен на същия неназован критерий – чуждата, небългарска държавоустройваща воля – той започва изложението си с „Временно руско управление (май 1877 – април 1879)” – с. 25.

⁷ Петков, П. Ст. Българският проект за конституция от 1879 година (Към историята на идеите за политическо управление през 70-те години на XIX в.). – Истор. преглед, 2000, кн. 3-4, с. 56–77; За горната хронологическа граница и за понятието “Българско възраждане”. – История, 2001, № 2-3, с. 55–67.

⁸ Петков, П. Ст. Въпросът за периодизацията на новата българска история в историческата литература след 1989 година. – В: Предизвикателствата на промяната. Национална научна конференция. София, 10-11 ноември 2004 г. Съст.: доц. д-р И. Баева и доц. д-р Пл. Митев. София, 2006, с. 195–208.

⁹ Даскалов, Р. Как се мисли Българското възраждане. София, 2002, с. 155, 163. Вместо да коментира принципния въпрос за горната хронологическа граница на Възраждането, поставен от мен в статията ми в сп. История (виж тук, бел. 3), Р. Даскалов го обявява за “дреболия” и ярко демонстрира нежеланието си да прочете и осмисли целия текст – той пламенно ме критикува за дето съм пледирал горната граница да е свързана с “възцаряването на Батенберг”, с което показва, че не познава и не разбира идеята ми за началото на новата държавна история на България, а и пренебрегва много съществени подробности (например тази, че български княз Батенберг няма, първият княз на България е Александър I).

¹⁰ История на България. От древността до наши дни. Учебник за 11. клас. София, Планета 3. 2001, с. 257.

¹¹ История на България за 11 клас на средните общообразователни училища. “Отворено общество”. София, 1996; “Планета 3”, София, 1999, с. 4. История на България за 11 клас на средните общообразователни училища. София, Просвета, 1996, с. 11.

¹² История на България за 11 клас на средните общообразователни училища. София, Просвета, 1996, с. 269–460; История на България за 11 клас на средните общообразователни училища. София, Анубис, 1996, с. 252–360.

¹³ История и цивилизация..., София, Кръгзор, 2002, с. 249–350.

¹⁴ История и цивилизация за 11. клас. Задължителна подготовка. В. Търново, Слово, 2001, с. 215–357.

¹⁵ История и цивилизация 11. клас. Задължителна подготовка. София, Анубис, 2001, с. 217–228. В учебника за профилирана подготовка на същото издателство новата и съвременната българска история също са обединени в един раздел. – История и цивилизация 11. клас. Профилирана подготовка. София, Анубис, 2001, с. 57–80.

¹⁶ Петков, П. Ст. Съдбата на българския възрожденски идеал. – В: Двадесетият век. Опит за равностетка. Сборник с доклади от българо-германска конференция, проведена на 3-4 март 2000 г., София, 2003, с. 127–138.

¹⁷ **Цветков, Пл., Н. Поппетров,** Към типологията на политическото развитие на България през 30-те години. – Истор. преглед, 1990, № 2, с. 63–78.

¹⁸ Три периодизационни начала в новата и най-новата история на България по сега действащата периодизационна схема са поставени в зависимост от чужди военни окупации на България: началото на новата история е свързано с руско-турската война 1877–1878 г. и последвалата я руска окупация на българските земи, неточно и неясно наричана “временно руско управление”; началото на един от вътрешните етапи в новата българска история е свързано с края на участието на България в Първата световна война, фактически настъпил със Солунското примирие от септември 1918 г., предвиждащо чужда военна окупация на част от страната; началото на най-новата история на България – есента на 1944 г. – също е свързано с външна военна окупация, все едно как е представена и как се посреща в обществото. В този смисъл изглежда закономерно, макар и да е необосновано (и в конкретноисторически, и в сравнителен план), че в последния том 8 от многотомната академична История на България изложението приключва със Солунското примирие – септември 1918 г. и нито дума не се споменава за окончателния документ, регламентиращ края на войната – Ньойския договор от 27.XI.1919 г. – История на България. БАН. Т. 8. София, 1999, с. 325–328. Ако се приложи аналогичен критерий, краят на Възраждането трябва да се свързва с Одринското примирие 19/31.I.1878 г., а не със Санстефанския (виртуален) или с Берлинския (окончателен) мирен договор. Впрочем именно по силата на подписаните в Одрин на 19/31. I. 1878 г. споразумения за първи път Османската империя приема предстоящото създаване на Княжество България в граници, не по-малки от начертаните на Цариградската конференция на великите сили от 1876 г. – **Петков, П. Ст.** Политическо и историческо значение на „основите на мира” (Одринското примирие) от 19/31 януари 1878 г. – В: 130 години от Руско-турската война (1877–1878 г.) и Освобождението на България. Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий”, В. Търново, 2009, с. 133–140; Същото в: **Петков, П. Ст.** Преди сто и повече години. Изследвания и очерци по нова история на България. Университетско издателство “Св. св. Кирил и Методий”. В. Търново, 2009, с. 119–127.

ЛИТЕРАТУРА

- Генчев, Н.** Българско възраждане. III изд. София, 1988.
- Грънчаров, Ст.** Балканският свят. София, 2001.
- Даскалов, Р.** Българското общество 1878–1939. Т. 1. Държава. Политика. Икономика. София, 2005; Т. 2. Население. Общество. Култура. София, 2005.
- История на България. От древността до наши дни. Учебник за 11. клас. София, Планета 3, 2001.
- История на България за 11 клас на средните общообразователни училища. София, Отворено общество, 1996.
- История на България за 11 клас на средните общообразователни училища. София, Просвета, 1996.
- История на България за 11 клас на средните общообразователни училища. София, Анубис, 1996.

История и цивилизация за 11. клас. Задължителна подготовка. В. Търново, Слово, 2001.

История и цивилизация 11. клас. Задължителна подготовка. София, Анубис, 2001.

История и цивилизация 11. клас. Профилирана подготовка. София, Анубис, 2001.

Паскалева, В. Предпоставки и наченки на Ранното българско възраждане. – Исторически преглед, 1978, № 2.

Петков, П. Ст. Отново по въпроса за партиите в България след Освобождението. – В: Другият в историята. Сборник материали от научна конференция 7-9 май 1992. (Под ред. на проф. П. Ангелов и проф. М. Лалков). Кюстендил, 1996, с. 82–98.

Петков, П. Ст. Филофобският комплекс или за главното и второстепенното в българската външнополитическа ориентация през XIX век. – Участие, 1996, № 3-4, с. 7–9.

Петков, П. Ст. За “демократизма” на българите. – Епохи, 1999, кн. 1-2, с. 85–104.

Петков, П. Ст. Българският проект за конституция от 1879 година (Към историята на идеите за политическо управление през 70-те години на XIX в.). – Истор. преглед, 2000, № 3-4, с. 56–77.

Петков, П. Ст. За ползата от историята днес. – Наука, год. XI, 2001, № 6, с. 51–54.

Петков, П. Ст. За горната хронологическа граница и за понятието “Българско възраждане”. – История, 2001, № 2-3, с. 55–67.

Петков, П. Ст. Съдбата на българския възрожденски идеал. – В: Двадесетият век. Опит за равностетка. Сборник с доклади от българо-германска конференция, проведена на 3-4 март 2000 г. София, 2003, с. 127–138.

Петков, П. Ст. Въпросът за периодизацията на новата българска история в историческата литература след 1989 година. – В: Предизвикателствата на промяната. Национална научна конференция. София, 10-11 ноември 2004 г. Съст.: доц. д-р И. Баева и доц. д-р Пл. Митев. София, 2006, с. 195–208.

Стателова, Е., Ст. Грънчаров. История на нова България 1878–1944. София, 1999.

Цветков, Пл., Н. Поппетров. Към типологията на политическото развитие на България през 30-те години. – Истор. преглед, 1990, № 2, с. 63–78.